

11. Lahno V. I. *Ukrai'ns'ki ostarbajtery v Tret'omu Rejhu ta Radjans'komu Sojuzi (1941–1953 rr.): istoryko–antropologichnyj analiz na materialah Poltavshhyny*. Dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 – istorija Ukraїny; PNPУ imeni V. G. Korolenka. – Poltava, 2012. – 290 s.

12. APNPU. – F. Osobovi spravy studentiv stacionaru. – Op. Vypusk 1945 r. Uchytel's'kyj dvorichnyj instytut. Movno–literaturnyj viddil. stacionar Ukr. Viddil. – Spr. Konstantynova Oleksandra Trofymivna. – 21 ark.

13. Tam samo. – Op. Vypusk 1945 r. Uchytel's'kyj dvorichnyj instytut. Movno–literaturnyj viddil. Ros. viddil. – Spr. Buc'ka Ljubov Andrii'vna. – 1 ark.

14. Tam samo. – Op. Vypusk 1944 r. Uchytel's'kyj dvorichnyj instytut. Movno–literaturnyj viddil. Stacionar. – Spr. Borysenko Kateryna Jakivna. – 3 ark.

15. Tam samo. – Op. Vypusk 1946 r. Pedagogichnyj chotyryrichnyj instytut. Movno–literaturnyj viddil. Ukr. viddil. Stacionar. – Spr. Kas'jan Jevdokija Ivanivna. – 3 ark.

16. Tam samo. – Op. Vypusk 1945 r. Pedagogichnyj chotyryrichnyj instytut. Pryrodnychyj fakul'tet. Stacionar. – Spr. Kirilova Nadija Ivanivna. – 2 ark.

17. Akutin A. *Donbasskij lager' voennoplennykh №280 v gorode Stalino 1944–1954 gg.* // URL: <http://infodon.org.ua/stalino/donbasskij-lager-voennoplennykh-n-280-v>

18. APNPU. – F. Osobovi spravy studentiv stacionaru. – Op. Vypusk 1946 r. Pedagogichnyj chotyryrichnyj instytut. Movno–literaturnyj viddil. Ukr. viddil. stacionar №254–286. – Spr. Kosholapova Iryna Kostjantynivna. – 2 ark.

19. Tam samo. – Op. Vypusk 1949 r. Pedagogichnyj chotyryrichnyj instytut. Fyzyko–matematychnyj fakul'tet. Fyzychnyj viddil. Stacionar. – Spr. Tymosheniy Iryna Danylivna. – 8 ark.

20. Tam samo. – Op. Vypusk 1945 r. Pedagogichnyj chotyryrichnyj instytut. Pryrodnychyj fakul'tet. stacionar №234–253. – Spr. Kocjuba Tymofij Ivanovyč. – 16 ark.

21. Tam samo. – Op. Vypusk 1946 r. Pedagogichnyj chotyryrichnyj instytut. Movno–literaturnyj viddil. Ros viddil. stacionar №287–320. – Spr. Bacagula Vira Fedosii'vna. – 6 ark.

Lukyanenko O. V., Ph.D. in History, Senior lecturer in Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Ukraine, Poltava), lukyanenko.ov@gmail.com

Ego–documents on life of students of Poltava pedagogical institute during the German–Soviet war (P.4)

The article illustrates the everyday life of the students of the Poltava Pedagogical Institute during the German–Soviet war of 1941–1945. The application of the method of content analysis allowed illustrating the interpretation by students of the university of their place on the occupied territory and in post-occupation time; to identify the motivation of various strategies for the behavior of young people in extreme conditions. The paper is written within the research work «Regional dimension of the everyday culture of Ukraine of XVIII–XX centuries» of the Department of Cultural Studies of PNPУ.

Keywords: everyday life, students, German–Soviet war, higher pedagogical school, collaborationism, Ostarbeiters.

* * *

УДК 93.908

Котик Ю. В.,

кандидат історичних наук, старший викладач,
Вінницький національний аграрний університет
(Україна, Вінниця), yura.kotik.70@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ КОЛГОСПІВ В УРСР У 1945–1953 РР.

Мета статті полягає у проведенні історичного аналізу процесу оподаткування колгоспів в УРСР у 1945–1953 рр., як чинника успішної фінансової політики радянської влади.

В процесі дослідження були використані загальнонаукові методи: аналіз і синтез, індукція та дедукція та спеціальний метод історичного дослідження – аналіз архівних документів. У роботі проаналізовані заходи радянської держави щодо відновлення та налагодження діяльності

колективних сільських господарств в УРСР та особливості їх оподаткування у 1945–1953 рр.

Ключові слова: оподаткування, УРСР, державні доходи, податкова політика, колгосп, податкові органи, обласний фінансовий відділ, податковий інспектор, бюджет.

Проблема оподаткування колгоспів в УРСР у повоєнний період у вітчизняній науковій літературі висвітлена недостатньо. Окремі аспекти розглянуті у працях Д. Бурмістрова, П. Кучерявенка, Є. Талана, С. Кульницького. Однак, на нашу думку, обрана тема дослідження потребує подальшого вивчення.

За роки Другої світової війни сільське господарство УРСР зазнало величезних втрат. Було зруйновано близько 28 тис. сіл, 30 тис. колгоспів, майже всі машино–тракторні станції. Багато земель опинилось у занедбаному стані, значно зменшилось поголів'я великої рогатої худоби. Через нестачу сільськогосподарської техніки селянам доводилось використовувати коней та корів, як тяглову силу. Не зважаючи на значні проблеми, фінансування сільського господарства УРСР у повоєнні роки здійснювалось за другорядним принципом. Так, протягом 1946–1950 рр. воно отримало лише 7% від загальних капіталовкладень у господарство республіки. Серйозним недоліком була висока ступінь централізації керівництва розвитком сільськогосподарської галузі, не кваліфікованість управлінських, насамперед партійних, кадрів. У 1948 році половина секретарів обкомів КП(б) У не мали вищої освіти. Селу бракувало інженерів, агрономів, технологів. Негативними явищами стали громіздке планування, безгосподарність та зменшення чисельності колгоспного селянства в Україні у перші п'ять повоєнних років на 386 тис. осіб.

Не зважаючи на об'єктивні та суб'єктивні труднощі у відновленні економіки українського села, радянська влада, відмовившись від зовнішніх інвестицій для відбудови народного господарства, головну увагу зосередила на пошуках внутрішніх джерел фінансування потреб економіки, вагомим з яких стало сільське господарство. Метод перекачування коштів з села у місто був апробований ще в 1930–х роках. Тому для його успішного використання радянське керівництво заходило швидкими темпами відновлювати функціонування колгоспів, які стали надійним інструментом мобілізації доходів українського селянства. Вже на кінець 1945 року в УРСР була налагоджена діяльність 27493 колгоспів та 784 радгоспів [1, с. 74]. Якщо для відновлення колективних господарств в УРСР на землях, що входили до її складу станом на 1939 рік, необхідні були лише організаційні та юридичні заходи, то в Західній Україні радянська держава використала метод примусової колективізації. У звіті ЦК КП(б)У на XVII з'їзді КП(б)У від 24 вересня 1952 р. підкреслювалось: «Великою перемогою нашої партійної організації є завершення колективізації сільського господарства в західних областях» [2].

Найбільші прибутки від колгоспів держава отримувала шляхом виконання ними планів хлібоздачі, які невпинно зростали, без урахування матеріально–технічних ресурсів та людських можливостей господарств, природо–кліматичний умов, що врешті призвело до страшних наслідків голоду 1946–1947 рр. Окрім того, держава отримувала надприбутки за рахунок надання МТС послуг за монопольними цінами

для сільськогосподарських товариств, виплати мізерної заробітної плати колгоспникам у вигляді трудовнів, створенням «ножиць» між низькими закупівельними та високими продажними цінами на продукцію села. За 1 кг борошна колгоспи отримували від держави 1 коп., за 1 кг м'яса – 23 копійки. Водночас ціна 1 кг борошна у роздрібній державній торгівлі становила 31 коп., а м'яса 1 крб. 50 коп.

До перелічених неподаткових надходжень до державної скарбниці, слід додати сплату колгоспами прибуткового податку. До 1937 року колгоспи сплачували сільськогосподарський податок. Але він мав значні недоліки: не враховував всі джерела доходів та не визначав у повній мірі фактичний дохід колгоспів у звітній період. Прибутковий податок забезпечував рівномірне обкладання колективних господарств, враховуючи їх сільськогосподарську спеціалізацію [3, с. 588].

У повоєнний час обкладання колгоспів прибутковим податком здійснювалось на підставі Наказу Президії Верховної Ради СРСР «Про прибутковий податок з колгоспів» від 11 серпня 1948 року та інструкції Міністерства СРСР від 25 грудня 1948 року. Прибутковий податок стягувався з сільськогосподарських господарств, риболовецьких артілей, промислово-сільськогосподарських артілей. Прибутковий податок сплачувався з доходів за попередній рік відповідно до річних звітів колгоспів після документальної перевірки фіскальними органами. Щорічно, до 1 березня правління колгоспу надсилало у відповідний фінансовий орган річний звіт за попередній рік, затверджений на загальних зборах колгоспників та ревізійною комісією. За несвоєчасне подання звіту у відповідні органи голова колгоспу та бухгалтер сплачували штраф, за надання свідомо неправдивих даних несли кримінальну відповідальність. Прибутковий податок сплачувався у декілька етапів. До 25 березня у розмірі 20% від доходів попереднього року, до 1 травня – 30% від доходів поточного року з урахування авансового платежу, до 1 жовтня 30% від доходів поточного року і станом на 1 грудня – 40% решти платежу. Несплачені суми податку могли бути списані з рахунку колгоспу за рішенням суду. За кожний день відтермінування сплати податку стягувалась пеня у розмірі 0,05%. У разі неправильного обрахування податку, правління колгоспу подавало скаргу у районний чи міський фінвідділ. Завідуючий фінансовим відділом у десятиденний термін розглядав скаргу, а потім повідомляв правлінню колгоспу рішення у письмовій формі [4, с. 30–31].

Джерела доходів колгоспу були рослинництво, тваринництво, підсобне господарство, доходи отримані від діяльності за межами господарства, інші грошові надходження. Доходи в натуральній формі надходили від продукції, що використовувалась на виробничі потреби господарства та колгоспників. Доходи у грошовій формі утворювались в результаті обов'язкової здачі продукції за державним планом, від продажу сільгосптоварів державі, продажу продукції на колгоспних ринках та реалізації несільськогосподарських товарів та послуг. Натуральні доходи, що йшли на внутрішньоколгоспні потреби, оподатковувались за ставкою у 6%, на потреби селян – 12%. Грошові надходження отримані за рахунок держзакупівель обкладались ставкою у 9%, а колгоспної торгівлі – 15% [там само, с. 34].

Організація роботи з оподаткування колгоспів покладалась на Міністерство фінансів УРСР та обласні фінансові відділи. Після аналізу податкової звітності колгоспів, матеріалів оперативної перевірки їх діяльності, нарахування та стягнення прибуткового податку за попередній період керівні податкові органи вказували недоліки та надавали рекомендації районним фінансовим органам та податковим інспекторам щодо оптимізації процесу оподаткування. Так, відповідно до листа Наркомату фінансів УРСР (у 1946 році Народний комісаріат фінансів переформовано на Міністерство фінансів УРСР) від 5 січня 1945 року всі обласні фінансові відділи та начальники відділів державних доходів мали надавати щоквартально до центральних органами звіт, щодо виконання планів по державним доходам від хлібозаготівлі та прибуткового податку зокрема, не лише у формі статистичних таблиць, а з пояснювальною запискою про діяльність суб'єктів господарювання [5, арк. 2].

До 15 січня поточного року всі райфінвідділи забезпечувались довідниками із заготівельними та закупівельними цін на сільськогосподарську продукцію. Окрім того, для підвищення кваліфікації старших податкових інспекторів, податкових інспекторів та дільничних податкових інспекторів районів, на початку року, республіканські та обласні фінансові органи організовували інструктивні наради-семінари. На них розглядалися перелік документів колгоспної звітності, складання податкових звітів та методика їх перевірки для визначення оподатковуваного доходу. Одночасно службовці центральних фінансових органів відряджались у райони УРСР для проведення документальних перевірок окремо визначених колективних господарств з метою виправлення помилок та надання рекомендацій.

Головною організаційною ланкою у оподаткуванні колгоспів прибутковим податком були районні фінансові відділи (далі райфінвідділи). Для проведення цієї роботи завідувач райфінвідділом обирав найбільш досвідченого дільничного інспектора, який під безпосереднім керівництвом старшого податкового інспектора, здійснював перевірку річних звітів колгоспів, визначав оподатковуваний дохід та нараховував податок. В районах з великою кількістю колгоспів інспектору з оподаткування колгоспів призначався помічник з наявних дільничних інспекторів. Інспектор мав досконало знати подвійний, простий та скорочений облік колективних господарств, аналізувати первинні документи з оприбуткування та витрат товарів і коштів, записи в сільськогосподарській аналітичній книзі на підставі яких формувався річний звіт. Не пізніше 15 січня райфінвідділи надсилали правлінням колгоспів платіжне оповіщення про сплату до 25 березня авансу прибуткового податку у розмірі 20% окладу попереднього року. Сума податку за рік нараховувалась після документальної перевірки річного звіту колгоспу та повідомлялась колгоспам до 15 травня [4, с. 38–40].

Однак практика досить кардинально відрізнялась від теорії. Надходження до державної скарбниці від прибуткового податку були незначними. Так, у Вінницькій області у першому кварталі 1949 року вони склали 1800 тис. крб. Для порівняння, надходження від податку з обороту становили 69656 тис. крб. [6, арк. 5–6]. За перший квартал 1947 року в УРСР план надходження

коштів від прибуткового податку складав 31950 тис. крб., а від податку з обороту – 8419000 тис. крб. [7, арк. 27]. Навіть в Державному бюджеті УРСР на 1959 рік доходи від сільського та лісового господарства разом сягали лише 1511519 тис. крб. [8, арк. 3]. Справа у тому, що прибутковий податок сплачувався за залишковим принципом. Першочерговим було питання виконання колгоспами хлібозаготівельних планів. Вони невпинно зростали, перетворившись на не підйомний тягар. У посушливому 1946 році колгоспи України взагалі спромоглися поставити державі лише 60% запланованої сільгосппродукції. На республіканській радіонаradі керівників обласних фінансових відділів 19 серпня 1948 року очільник Запорізького обласного фінвідділу звітував про виконання плану хлібозаготівлі на 84%. І лише після його виконання планувалось зосередити зусилля на стягненні прибуткового податку з колгоспів та сільгосподатку з селян [9, арк. 3]. В цілому, у четвертій п'ятирічці УРСР щорічно продавала хліба державі на 18% менше ніж у 1940 році [10, с. 11]. Окрім того, значним фінансовим тягарем для колгоспів була оплата послуг державних МТС. Так у дохідній частині Державного бюджету УРСР на 1949 рік були заплановані надходження від послуг МТС у сумі 330500 тис. крб., а від прибуткового податку з кооперативних організацій, і колгоспів зокрема, лише 222359 тис. крб. [11, арк. 3]. За таких обставин, колгоспи були перетворені на постійних боржників, які не могли виконати свої податкові зобов'язання у повному обсязі.

Отже, надходження до бюджету від оподаткування колгоспів УРСР прибутковим податком у 1945–1953 рр. були незначні та другорядні. Головними для радянської держави залишались неподаткові доходи: від хлібозаготівельних планів, оплати колгоспами послуг МТС, зниження собівартості сільгосппродукції за рахунок малої заробітної плати колгоспників, створенням «ножиць» між низькими закупівельними та високими продажними цінами сільгосптоварів.

Список використаних джерел

1. История Украинской ССР в десяти томах. За ред. Ю. Ю. Кондуфора. – Т.9. – К.: «Наукова думка», 1985. – 582 с.
2. Коваль М. В. УРСР в період відбудови і розвитку народного господарства (1945–1955) // Український історичний журнал. – 1990.
3. Кучерявенко М. П. Курс податкового права. У 6 т. Т.1. Генезис податкового регулювання. У 2 ч. Ч.2. / М. П. Кучерявенко. – Х.: Легас, 2002. – 791 с.
4. Справочник налоговой работы. Под редакцией Д. В. Бурмистрова. – М.: Госфиниздат, 1954. – 235 с.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ). – Ф.Р–30. – Оп.19. – Спр.41. – 137 арк.
6. Державний архів Вінницької області. – Ф.Р–3666. – Оп.2 – Спр.1128. – 190 арк.
7. ЦДАВОВУ. – Ф.Р–30. – Оп.19. – Спр.96. – 119 арк.
8. Там само. – Оп.19. – Спр.162. – 157 арк.
9. Там само. – Оп.17. – Спр.127. – 23 арк.
10. Талан С. П. Колгоспи Української РСР в період завершення будівництва соціалізму (1951–1958 рр.). – К.: Наукова думка, 1966. – 159 с.
11. ЦДАВОВУ. – Ф.Р–30. – Оп.19. – Спр.137. – 59 арк.

References

1. Istorija Ukrainkoj SSR v desjati tomah. Za red. Ju. Ju. Kondufora. – Т.9. – К.: «Наукова думка», 1985. – 582 с.

2. Koval' M. V. URSR v period vidbudovy i rozvytku narodnogo gosudarstva (1945–1955) // Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal. – 1990.
3. Kucherjavenko M. P. Kurs podatkovogo prava. U 6 t. T.1. Genenezis podatkovogo reguljuvannja. U 2 ch. Ch.2. / M. P. Kucherjavenko. – H.: Legas, 2002. – 791 s.
4. Spravochnik nalogovoj raboty. Pod redakciej D. V. Burmistrova. – M.: Gosfinizdat, 1954. – 235 s.
5. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukrai'ny (dali – CDAVOVU). – F.R–30. – Op.19. – Spr.41. – 137 ark.
6. Derzhavnyj arhiv Vinnyc'koi' oblasti. – F.R–3666. – Op.2 – Spr.1128. – 190 ark.
7. CDAVOVU. – F.R–30. – Op.19. – Spr.96. – 119 ark.
8. Tam samo. – Op.19. – Spr.162. – 157 ark.
9. Tam samo. – Op.17. – Spr.127. – 23 ark.
10. Talan Je. P. Kolgospj Ukrai'ns'koi' RSR v period zavershennja budivnytva socializmu (1951–1958 rr.). – K.: Naukova dumka, 1966. – 159 s.
11. CDAVOVU. – F.R–30. – Op.19. – Spr.137. – 59 ark.

Kotyk Yu. V., candidate of history, senior lecturer, Vinnytsia National Agrarian University (Ukraine, Vinnitsa), yura.kotik.70@ukr.net

Features of taxation of collective farms in the USSR in 1945–1953

The purpose of the paper is to carry out a historical analysis of the taxation process of collective farms in the USSR in 1945–1953 as a factor in the successful financial policy of Soviet power.

In the process of research, general scientific methods were used: analysis and synthesis, induction and deduction, and a special method of historical research – analysis of archival documents. The paper analyzes the measures of the Soviet state regarding the restoration and establishment of collective farms in the Ukrainian SSR and the peculiarities of their taxation in 1945–1953.

Keywords: taxation, UkrSSR, state revenues, tax policy, collective farm, tax authorities, regional financial department, tax inspector, budget.

* * *

УДК 329.78:316.75:323.2(477)«1950/1970»

Каганов Ю. О.,

кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу аспірантури і докторантури, доцент кафедри новітньої історії України, Запорізький національний університет (Україна, Запоріжжя), znuhist@gmail.com

Інакомислення молоді в УРСР 1950–1970-х рр. як виклик «ІДЕОЛОГІЧНИЙ ЄДНОСТІ» РАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Аналізуються прояви нонконформізму у середовищі студентської молоді та учнів професійно-технічних закладів в радянській Україні у 50–70-ті рр. XX ст. До наукового обігу залучено спеціалізовані документи і доносення КДБ до ЦК Компартії України, матеріали контрольно-наглядних справ за оперативною діяльністю управлінь КДБ по лінії молоді і інтелігенції. Акцентується увага на утопічності конструювання проєктів «нової радянської людини» та «морально-політичної єдності» радянського суспільства. На конкретних фактах спростовується бінарний підхід до аналізу радянського суспільства «лояльність владі – дисидентство». Інакомислення молоді визначається у широкому діапазоні і градаціях проявів – від неправильних смаків, поглядів і окремих висловлювань до створення організацій і об'єднань антирадянського спрямування.

Ключові слова: інакомислення, молодь, студентство, КДБ, ідеологія.

Стрижневими елементами ідеологічної матриці, що пронизувала усі сфери життя радянської системи, виступали гасла «морально-політичної єдності суспільства» і формування «нової радянської людини». Реалізація цих постулатів вимагала постійної боротьби за уніфікацію всього освітнього, медійного, культурного простору, вихолощення національних особливостей до рівня етнографічних елементів, запобігання різноманітним проявам «антирадянщини».